

Роман РАДОВИЧ

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНІКИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЖИТЛОБУДІВНИЦТВА НА ЗАХОДІ БОЙКІВЩИНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СТАРОСАМБІРСЬКОГО РАЙОНУ)

Бойківщина – етнографічний район, що займає центральну частину Українських Карпат. Відповідно до сучасного етнографічного районування, його територія охоплює південно-західну частину Рожнятівського і Долинського районів Івано-Франківської області, Сколівський, Турківський, південну смугу Стрийського, Дрогобицького, Самбірського і більшу частину Старосамбірського районів Львівської області, північну частину Великоберезівського, Воловецький і Міжгірський райони Закарпатської області. У верхів'ї Стривігору частина етнографічної Бойківщини належить тепер до території Польщі¹. Окремі галузі традиційної культури бойків (у тому числі й народна архітектура) відзначаються регіональними особливостями.

У бойківській частині Старосамбірщини житла будували виключно у зрубній техніці. Основними породами, які використовували для спорудження зрубів, були: смерека² – *Смерека Європейська (Picea abies (L) Karsten (P. exelsa Link) та ялиця – Ялиця Біла (Alies alba Mill. (A. pectinata Lam. et DC))*. Деревина цих порід відзначається легкістю, міцністю, м'якістю та легко піддається обробці.

Процес будівництва починали з підготовки будівельного майданчика – на місці, де мала стояти хата, дещо вирівнювали ґрунт ("виплянтрували пляц": с. Вовча Нижня). Потім розмічали контури споруди. Давніше розмітку робили кроками, наприклад: "хата (житлове приміщення. – Р. Р.) сім кроків на вісім кроків" (с. Тур'я). По кутах майбутньої хати вбивали чотири кілки ("пальки"), після чого майстер "крижував хату" ("робив вінкіль") – за допомогою шнура перевіряв діагоналі (сс. Головецько, Велика Сушиця, Тур'я).

¹ Кирчів Р. Ф. Етнографічне районування України // Етнографія України: навч. посіб. / за ред. С. А. Макаруча. – Львів, 1994. – С. 139–140.

² Смерека у народному будівництві Карпат почала домінувати лише у кінці XIX ст., що пов'язано із знищенням у цей період ялицевих лісостанів штучним культивуванням смерекових насаджень (див.: Природа Українських Карпат / за ред. К. Герасимчука. – Львів, 1968. – С. 128).

На чотири кути майбутньої споруди вкопували по обрізку колоди чи вкладали по каменю³. Цей примітивний фундамент теж "плянтрували". Далі встановлювали підвалини, "крижували"⁴ їх і "васервагою" виводили рівень ("робили ґрунтовку підліг": с. Тур'я, "плянтрували трамки": с. Галівка). У деяких селах ще у першій половині XX ст. підвалини нерідко "плянтрували" прадавнім дідівським методом: на них вкладали "соні" (довгу гладкопротесану рейку), а на неї – миску з водою (сс. Головецько, Тур'я). Інколи на рейку просто "лили" краплю води (той бік підвалини, у який стікала вода, дещо піднімали).

У давніших будівлях спеціальних фундаментів не влаштували – під кути підвалин вкладали камені (сс. Недільна, Головецько, Терло, Росохи, Велика Сушиця, Велика Лінина, Тур'я, Галівка) або обрізки колод (сс. Дешичі, Росохи, Велика Сушиця, Галівка, Дроздовичі, Грушатичі, Вовча Нижня та ін.). Останні тут називали "ковбиці", "ковбички", "киянки", "коріні", "колодки". Застосування того чи іншого матеріалу залежало від властивостей ґрунтів: на твердому кам'янистому ґрунті під кути вкопували більші каменюки, а простір між ними закладали камінням менших розмірів; на м'якшому ґрунті під кути на глибину 0,5–0,7 м вкопували дерев'яні "киянки". У деяких селах (залежно від локальної специфіки ґрунту на місці будови) для фундаментів вживали як камінь, так і дерево. Дерев'яні "колодки" виготовляли, як правило, з обсаєдених "гудзириків" смереки (с. Галівка). У тих місцевостях (с. Мшанець), де не було каменя, придатного для влаштування фундаменту, а хату споруджували на твердому кам'янистому ґрунті, підвалини лежали на дубових "сумцях", укладених "плазом" на поверхні землі (їх не вкопували).

Необхідно зазначити, що не всяке каміння годилося для влаштування фундаментів. У селі Тур'ї застосовували твердий річковий камінь, пояснюючи це тим, що він чистий, обмитий. "Польовий (глинистий) камінь місцеві селяни для фундаментів не вживали, "бо може сі кинути гриб". Натомість у селі Сушиці Риковий камінь брали з поля, "бо він рідший і сухий, а річковий камінь поганий – мокрий (він бере вогкість)". У селі Головецьку остерігалися брати каміння з-під дерев, зі стежки, дороги тощо, а брали тільки зі "скали" (очевидно, це пов'язане не стільки з якісними характеристиками матеріалу, як із пересторогами обрядово-ритуального характеру)⁵. Якщо в околиці окремих сіл високоякісного каміння не було, то його могли доставляти сюди з ін-

³ У багатьох селах підвалини в'язали поміж собою лише на деревині, а не на каменях (сс. Мігово, Воля Коблянська та ін.). І лише після того, як вже "виставили" всю будівлю, під кути і місця зв'язки підвалин підкладали каміння (див.: Сілецький Р. Вибір будівельного матеріалу в українців (заборони, прикмети, звичаї, повір'я) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2002. – Вип. 37, ч. 1. – С. 535).

⁴ Це здійснювали шнуром чи використовуючи правило трикутника (відкладали відповідно 0,6; 0,8 і 1,0 м: сс. Тур'я, Велика Сушиця). Часто майстер користувався при цьому дерев'яним "вінклем" із сторонами: 0,45; 0,45 і 0,6 м (с. Велика Сушиця).

⁵ Сілецький Р. Вибір будівельного матеріалу... – С. 535–541.

ших місцевостей. Наприклад, у село Галівку камінь привозили із сіл Мшанець та Головецько. У давніших житлах деяких населених пунктів нижній вінець зрубу вкладали безпосередньо на землю. В такому випадку, щоб запобігти загниванню підвалин, на поверхню землі під ними насипали негашеного вапна чи незначний шар (0,03–0,05 м) попелу з дубової деревини.

Нижній вінець зрубу (“підлоги”, “трами”, “трам’я”) робили з ялиці чи смереки (с. Недільна), Підвадини виготовляли з відбірних товстих колод, протесаних із чотирьох, трьох чи двох боків. Там, де нижній вінець вкладали безпосередньо на землю, здебільшого протисували тільки одну – верхню – площину. У перекрої розміри підвалин в основному коливалися в межах 0,2–0,3 × 0,2–0,3 м, в окремих випадках їх товщина була значно більшою – 0,4–0,45 × 0,4–0,45 м (хата 1828 р. у с. Мшанець). По кутах підвадини в’язали простою врубкою.

Як і в інших регіонах Карпатського краю⁶ та на Поліссі⁷, першими здебільшого вкладали поздовжні (довші) підвадини (сс. Недільна, Тур’я, Грозьова, Бабино та ін.), мотивуючи це тим, що “хата довша ніж ширша”. Місцями (сс. Бабино, Головецьке, Тур’я) респонденти наголошують на тому, що першими йшли поперечні підвадини. У селі Бабині це пояснюють тим, “аби пороги були високі”, а у селі Тур’ї навпаки: “бо як перше вкласти поздовжні, то буде дуже високий поріг”⁸. Синхронність побутування двох зазначених вище варіантів черговості вкладання підвалин підтверджують житлові споруди XVIII – початку ХХ ст., які ми обстежили на теренах району⁹. Як показує зібраний етнографічний матеріал, поздовжні підвадини вкладали першими у тих випадках, коли їх виготовляли із суцільних стовбурів (це підтверджують дані М. Зубрицького¹⁰). Натомість у спорудах, де першими лежать поперечні підвадини, поздовжні, як правило, мають таку ж довжину, як і житлова камера (далі їх доточують). Часом (хата середини – другої половини ХІХ ст. у с. Тур’я) в одній споруді поєднували два варіанти вкладання підвалин. Інколи на камені під підвалину “підсували” ще поздовжню колоду, яку називали тут власне “підвалиною” (сс. Недільна, Топільниця, Бабино), “підвалкою” (сс. Ріп’яна, Головецьке, Галівка).

⁶ Будзан А. Р. Поселення, садиба, житло // Бойківщина: іст.-етногр. Дослідж. / АН УРСР; Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. Львів, від-ня. – Київ, 1983. – С. 163; Федька П. М. Народне житло українців Закарпаття XVIII–ХХ століть. – Ужгород, 2005. – С. 138; Зубрицький М. Селянські будинки в Мшанци Старосамбірського повіта // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1909. – Т. 11. – С. 5.

⁷ Радович Р. Технологія зведення зрубу житла (ХІХ – початок ХХ ст.) // Полісся України: матеріали іст.-етногр. дослідж. – Львів, 1999. – Вип. 2: Овруччина. 1995. – С. 105.

⁸ У першому селі, очевидно, мають на увазі поріг із сіней у житлове приміщення, в другому – поріг із двору в сіни.

⁹ Так, першою йшла поздовжня підвалина у хатах: кінця ХІХ ст. із сс. Топільниця, Головецько; 1906 р. із с. Бабино; 1927 р. із с. Велика Лінина. Поздовжню підвалину вкладали на поперечну в хатах: 1828 р. із с. Мшанець; середини – другої половини ХІХ ст. та кінця ХІХ ст. із с. Тур’я; 1878 р. із с. Грозьова.

¹⁰ Зубрицький М. Селянські будинки в Мшанци... – С. 6.

У підвалинах вибирали прямокутні отвори (“ґари”), у які чопували одвірки. Місцями одвірки встановлювали того ж дня, що й підвадини (с. Ріп’яна), а вже після цього приступали до спорудження стін. Одвірки та стіни рівняли під “пйон” (вага на мотузці: с. Недільна). У деяких селах твердять, що у дуже давніх будівлях стіни із просуванням догори було дещо зміщено досередини, що надавало зрубу трапецієподібної форми (с. Бабино). На це вказують і окремі збережені зразки давнішого житлобудівництва. Наприклад, у хаті 1828 р. с. Мшанець, яку ми обміряли, відхилення верхнього обрізу зрубу від вертикалі коливається в межах 0,11–0,15 м, а у хаті середини ХІХ ст. у с. Тур’я воно становить приблизно 0,12 м. Однак слід зазначити, що в цих житлах трапецієподібності стін досягали за рахунок вкорочення чотирьох–п’яти верхніх вінців (нижня частина зрубу зберігала вертикальність).

Стіни зрубних жител складали з брусів (“тесаниць”, “тесаного дерева”, “бальків”, “тесаних бальків”, “брусів”, “кантівки”), півколод (“половинкового дерева”, “половинного дерева”, “напівдерева”, “дерева”, “півкруглого дерева”, “півкругляка”, “бруса”, “обзоляця”, “обзоляцогового дерева”, “віблесків”¹¹) та дошкоподібних пластин (“дерева”, “шпарованого дерева”, “різаного дерева”, “блятованого дерева”, “блятів”). Згадки про хати будовані з круглого дерева (“клеців”) маємо лише із села Великої Сушиці. В інших населених пунктах використання для спорудження стін житла “клеців” респонденти заперечують, хоча давніше такі житла тут безперечно побутували. Натомість у деяких місцевостях колоди незначного діаметру зрідка вживали для будівництва господарських споруд та “загат”. За твердженням дослідників, на Бойківщині з круглого дерева досить часто будували у ХVІІ–ХVІІІ ст.¹² Щоправда, вже в цей час широко побутували також житла з коленого (лупаного) дерева чи брусів (тесаного дерева)¹³. Причому вже тоді в окремих дворах хата могла бути споруджена із лупаного дерева, а господарські будівлі – із круглого¹⁴.

На жаль, у роботах середини – другої половини ХХ ст. ні вітчизняні¹⁵, ні зарубіжні¹⁶ дослідники не приділяли належної уваги дефініції будівельних матеріалів за формою. Зокрема, це стосується брусів та дошкоподібних пластин, які, як правило, об’єднують загальним визначенням “брус” (щоправда, І. Могитич вирізняє на Лемківщині “сті-

¹¹ Зубрицький М. Селянські будинки в Мшанци... – С. 5.

¹² Будзан А. Ф. Поселення, садиби, житло... – С. 163.

¹³ Гошко Ю. Г. Населення Українських Карпат ХV–ХVІІІ ст.: Заселення. Міграції. Побут. – Київ, 1976. – С. 144–150.

¹⁴ Там само. – С. 146.

¹⁵ Могитич І. Р. Будівельна техніка // Народна архітектура Українських Карпат ХV–ХХ ст. / Гошко Ю. Г., Кішук Т. П., Могитич І. Р., Федака П. М. АН УРСР; Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. Львів, від-ня. – Київ, 1987. – С. 88–106.

¹⁶ Jagiela K. Formy węglów chałup zrębowych // Komentarze do polskiego Atlasu Etnograficznego. – Wrocław, 1995. – Т. 2. Budownictwo. – S. 71–83.

ни з тонких високих брусів¹⁷). Тому зауважимо, що під брусами слід розуміти матеріал квадратної чи дещо прямокутної у перекрої форми (ширина якого перевищує товщину не більш як у півтора рази), виготовлений шляхом обтискування чи (пізніше) обпилювання колод незначного діаметру з чотирьох боків. Натомість ширина дошкоподібної пластини у два-чотири рази більша, ніж її товщина. Для давніших споруд характерні колени та протесані пластини, для новіших (початку ХХ ст.) – пиляні. Колоди меншого діаметра розпускали (“пороли”) надвоє, одержуючи таким чином дві пластини чи півкругляки (“з клеца виходило два дерева” с. Галівка). У першому випадку заокруглений край колоди відпилювали чи протисували (“бляхували” сс. Велика Сушиця, Галівка, Тур’я). З матеріалу більших розмірів одержували три пластини (чи пластину із середньої частини та дві півколоди). Стовбури значних діаметрів (0,60–0,75 м) розпускали на чотири, а часом і на п’ять частин. Слід зауважити, що найбільш якісний матеріал давала середня частина стовбура, тому пластини, виготовлені з осередку, старалися використовувати для спорудження стін власне житлового приміщення, особливо його нижніх вінців. На стіни інших приміщень (комори, сіней тощо) використовували матеріал гіршої якості.

Товщина брусів в основному коливалася у межах 0,14–0,18 м, “блятованого дерева” – 0,12–0,16 м. Водночас інколи стіни сіней, комори чи стайні складали із брусів товщиною 0,12–0,13 м. Поряд з тим зустрічалися пластини завтовшки 0,17–0,18 м. Траплялося що висота таких пластин була досить значною (наприклад, у хаті 1828 р. із с. Мшанець середні розміри пластини 0,18 × 0,57 м, у хаті першої половини – середини ХІХ ст. із цього ж села – 0,16 × 0,75 м, у хаті 1906 р. із с. Бабино – 0,16 × 0,52 м, у хаті другої половини ХІХ ст. із с. Головецьке – 0,14 × 0,47 м, у хаті кінця ХІХ ст. із цього села – 0,16 × 0,49 м). Проте використання таких високих пластин у будівництві жител було рідкістю¹⁸. Як правило, їх висота перевищувала товщину у 2–2,5 рази (хата 1910 р. у с. Мшанець – 0,17 × 0,38 м; хата кінця ХІХ ст. у с. Тур’я – 0,14 × 0,37 м; хата кінця ХІХ ст.; хата 1927 р. у с. Велика Лінина – 0,16 × 0,32 м). У селі Грозьовій зазвичай товщина пластин коливались у межах 5–6 “цалів”, а у селі Росохах їх робили завтовшки 0,12; 0,15 чи 0,16 м. За твердженням респондентів, з теплотехнічних міркувань товщина пластин повинна бути не меншою, як 0,12 м – “аби не протегав мороз” (с. Велика Сушиця). Товщина півколог коливалася у межах 0,16–0,20 м (наприклад, у хаті кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст. із с. Тур’я використані півколоди 0,20 × 0,32 м). На стіни житлового приміщення завжди йшов якісніший (і товстіший) матеріал, стіни сіней і комори могли зводити з деревини тоншої і гіршої якості. Іноді, коли житлову камеру розташо-

¹⁷ Могитич І. Р. Будівельна техніка... – С. 104.

¹⁸ Зокрема, описуючи будівництво с. Мшанець, М. Зубрицький зазначає: “...Хто може дістати широке дерево, то старається про нього, оповідають, як про щось особливе, коли в хижі вставлено лише три дерева крім трама і платви...” (див.: Зубрицький М. Селянські будинки в Мшанці... – С. 6).

ували між сіннями і коморою товщина поперечних (внутрішніх) стін хати могла бути меншою, ніж поздовжніх, які безпосередньо контактували із зовнішнім середовищем. Використовуючи пиломатеріали, на зруб хати брали пластини однієї товщини, а зводячи стіни з коленого чи тесаного дерева, на нижню частину давали товстіші пластини, а на верхню – тонші.

Використання матеріалу тієї чи іншої конфігурації переважно зумовлювали місцеві традиції. Так, у селі Тур’ї вважали, що найтеплішою є хата, збудована з брусів-“тесаниць”. Натомість у селі Великій Сушиці з брусів хат не робили, тут вони йшли лишень на платви та “ґраґари”, а у селі Головецьку з брусів споруджували тільки стайні. Півколоди у спорудженні житла використовували досить рідко¹⁹. Водночас поряд з брусами широко вживали дошкоподібні пластини. На думку І. Могитича, будинки з колод, тесаних брусів та півколог у регіоні Карпат є глибокою автохтонною традицією²⁰. Опосередковано на це вказують збережені сільські храми ХV ст., споруджені з півколог та брусів²¹. Поряд з тим у населення карпатського регіону (літописні білі хорвати) житла, зведені з півколог, відомі з VII–IX ст.²²

Надійність та довговічність зрубу житла в значній мірі забезпечувала система заходів, що передували самому процесові будівництва, серед яких помітне місце відводилося підготовці будівельного матеріалу. Залежно від конфігурації (півколоди, бруси, пластини) та висоти окремих вінців для спорудження стін житлової камери необхідно було в середньому від 28 до 36 “дерев”²³. Наприклад, на стіни хати йшло 32 півколоди (с. Таргановичі), 32–36 брусів (с. Бабино, Тур’я, Топільниця, Грозьова, Велика Лінина) чи 28 пластин (с. Головецько). Таку ж кількість дерева в середньому використовували й для спорудження зрубу стайні. Щоправда, її частіше робили з тоншого матеріалу, ніж хату, тому дерева йшло більше. Зокрема у селі Тур’я траплялись стайні, стіни яких складені з 40-ка, а навіть і 56-ти брусів. Водночас, при використанні дуже широких пластин, у стіні житлової камери їх могло бути лише 24 (сс. Бабино, Головецьке), або навіть 20 (хати 1828 та 1832 рр. у с. Мшанець).

Існували різні способи обробки колод. Давніше у будівництві застосовували тесане та колене дерево: “колись дерева були колени і тесані” (с. Грозьова); “давно робили з тесаного дерева”²⁴ (с. Велика Лінина); “колись при будові все робили топором (без пили)” (с. Тур’я). Бруси

¹⁹ Респонденти стверджують, що дуже давні хати на півночі та заході району (очевидно, ХVІІІ–ХІХ ст.), часто будували з “віблих” півколог (сс. Тур’я, Топільниця та ін.).

²⁰ Могитич І. Р. Будівельна техніка... – С. 99.

²¹ Там само.

²² Там само. – С. 98–99; Тимошук Б. О. Слов’яни Північної Буковини V–IX ст. – Київ, 1976. – С. 51–60.

²³ У зазначених випадках до уваги не беруть матеріалу, необхідного для виготовлення підвалин та платв.

²⁴ Хату, складену з тесаного дерева місцеві жителі називали “тесана хата” (с. Недільна).

одержували з колод меншого діаметру, протісуючи їх з чотирьох боків (“на штири канти”: с. Тур’я). Один край колоди (“клец”, “клецик”) встановлювали (викочували) на обрізок іншої колоди, вкладений на підставки (у деяких місцевостях Бойківщини останній опирали на дві ніжки²⁵), і закріплювали до неї металевими “клямрами”. Потім, визначивши потрібну ширину майбутнього бруса, шнурком, змащеним розчином вугілля з печі чи чорнилом, “відбивали” поздовжні лінії (відповідно до яких необхідно було протесати заокруглені поверхні): с. Тур’я²⁶. Спершу простим топором (із вужчим лезом) “відбивали тріску” (тесали згрубша), а потім “гладили широким топором” (сокирою з широким однібічним лезом): с. Галівка²⁷. Обтесавши таким чином два паралельні боки, деревину повертали і протісували два інші (попередньо відзначивши шнуром товщину). Щоб тріски краще відпадали, перед протісуванням на колоді робили досить глибокі зарубки (“карби”)²⁸. На початку ХХ ст. у більшості сіл Старосамбірщини бруси виготовляли за допомогою пил, відпилюючи з чотирьох боків колоди “ошвари”.

Давніше, щоб одержати півколоди та пластини, “клеци” розколювали на дві і більше частин²⁹. Для колення старалися вибирати дерева з рівним стовбуром і строго вертикальними волокнами (“кілну смереку”, “колюче дерево”). Колоти завжди починали від верхівки (сс. Грозьова, Тур’я, Велика Сушиця), в іншому випадку (коли колоти від прикоренка) – “воно би не кололосі, воно би сходило (тягнуло вбік. – Р. Р.)”: с. Грозьова. Колоди “клеци” сокирою та клинками, виготовленими із дубового, букового чи ясенювого дерева (сс. Велика Сушиця, Недільна). У різних населених пунктах цей процес відзначався певними локальними відмінностями, мав місцеву специфіку. Розколювання стовбурів відбувалося таким чином. Спершу на одному боці попередньо обкорованої колоди шнурком, змоченим у розчині сажі (чи вугілля), відбивали лінію, по якій мав проходити майбутній розкол (“клец шнурували”). Колоти розпочинали, вбиваючи у тонший торець колоди топір, після чого у її верхню площину били клин, потім – другий клин і т. д. (с. Грозьова). Кожен наступний клин забивали у тому місці, де закінчувалася тріщина, спричинена попереднім клином (с. Велика Сушиця). Респонденти наголошують, що клини слід вбивати тільки в одну площину колоди, бо “коли би клини били і зверху, і здолу, то дерево буде тягнуло” (с. Гро-

²⁵ У с. Жукотині (Турківський р-н) такий пристрій називали “кобилина” (див.: Кобільник В. Матеріальна культура села Жукотина Турчанського повіту. – Самбір, 1937. – С. 58).

²⁶ Майстер вбивав два цвяшки по краях колоди, до яких прив’язував змащений вугіллям шнур. Сам ставав посередині колоди, натягував його і відпускав. Давніше цю процедуру здійснювало троє чоловік: двоє по краях колоди тримали шнур, а третій відбивав (див.: Кобільник В. Матеріальна культура села Жукотина... – С. 58).

²⁷ Щоправда, у деяких селах (с. Тур’я) твердять, що колись топорів з широким однібічним лезом не було, тому тесали вузькими топорами з двобічним лезом.

²⁸ Кобільник В. Матеріальна культура села Жукотина... – С. 58.

²⁹ Зубрицький М. Селянські будинки в Мшанці Старосамбірського повіта. – С. 4; Кобільник В. Матеріальна культура села Жукотина... – С. 59.

зюва). У селі Великій Сушиці попередньо (перед тим як бити клини) робили “протирку жил” – уздовж зазначеної лінії вибирали рівчак за-вглибшки 0,03 м (у торцях рівчака не вибирали). Вертикальні волокна (“жили”), які ішли вбік, “протинали сокирою”, “перебивали топором-сікачем” (с. Галівка). Дерево могли колоти і дещо відмінним способом. Спершу у верхній і нижній частинах колоду злегка протісували, зверху і знизу відбивали шнурком лінії (“шнурували”). Потім по цих лініях прорубували (ставили сокиру і по ній били дерев’яною довбнею) завглибшки приблизно 0,06 м (“на половину довжини вказівного пальця”). В утворені щілини забивали дубові клини: спершу зверху, а потім ще й знизу (місцеві жителі це пояснюють тим, що “клин коле клец тільки до серцевини”). У селі Волі Коблянській процес колення стовбурів відбувався подібно до описаного Володимиром Кобільником на Турківщині³⁰: після того, як колоду “прошнурували” з двох боків, по верхній і нижній лінії на відстані приблизно 0,5 м один від одного вертіли отвори (до половини товщини колоди). Потім “клец” розколювали клинами, вбиваючи їх спершу в одну, а потім – у другу площину. Подібно це здійснювали і у селі Галівці, проте тут проверчували овори наскрізні. У деяких населених пунктах (с. Тур’я) уточнюють, що для розколювання високоякісної деревини із строго вертикальним напрямком волокон у стовбурі (“кілно смереки”, “колючого дерева”) свердлили отворів не потрібно. Натомість коли дерево гірше (його крутить), то влаштування отворів обов’язкове. Слід наголосити, що дерево розпускали на дві частини, орієнтуючись по річних кільцях у напрямку північ-південь (з північного боку деревина тверда, з південного – м’яка: коли б її розрізати у напрямку схід-захід, то ту половину, яка твердіша, крутило б: с. Тур’я). У півколодах (та пластинах) два гострі краї (“шкандер”) протісували під шнур (“майстер шпарував дерево”: сс. Тур’я, Росохи).

Пізніше дерево почали “трачкувати” – розрізати “поздовжньою пилою” (“трачков”, “трацков пилов”, “трачнов пилов”). Для цього використовували пили завдовжки – 1,8–2 м. “Трачкувати” зазвичай ходило троє “трачів”. Встановлювали “кобильніці” (дві пари кізлів, попарно зв’язаних колодою). На них висаджували колоду (“дерево ладили на кобильніці”): сс. Недільна, Велика Лінина. Попередньо колоду “шнурували” з двох боків (щоб нижня і верхня лінії збігалися, застосовували “пйон” – вантаж на мотузку: с. Велика Сушиця). Коли різали “клец” значних розмірів, його викочували на “кобильніці” по приставних на-вскісних жердинах (“лігах”): с. Недільна. У селі Великій Сушиці пристрій для розрізання колод був дещо іншим. У землю вкопували два “стовпи”, на них вкладали горизонтальну “платівку”. До країв платів-

³⁰ Колоду з двох боків злегка протісували, щоб вона не скочувалася. Вкладали одним із протесаних боків на землю. У верхній площині на відстані 20 цалів один від одного вертіли наскрізні отвори. Між проверчені отвори вбивали сокири. Після чого в утворені щілини заганяли клинці “з сухого твердого дерева” (топори і клинці зверху побивали довбнею). Процес розколювання колоди тривав два-три дні (див.: Кобільник В. Матеріальна культура села Жукотина... – С. 59).

ки закріплювали дві навскісні “лігі” (у верхній частині “ліг” свердлили отвори для кілків (“клямбр”). Колоду викочували на верх і фіксували “клямрами”, вставляючи їх в отвори “ліг”). На колоду і платівку вкладали дошку, на якій стояв трач. Двоє інших стояли на землі (с. Недільна). Коли дорізали до “ліги”, колоду дещо пересували і тоді різали далі. У кінці XIX ст. будівельний матеріал вже часто розрізали на тартаках³¹.

Вінці зрубу по кутах в'язали врубками різних конструкцій³², специфіка яких зумовлювалася переважно конфігурацією будівельного матеріалу. У давніших спорудах Старосамбірщини використовували замки з лишком (з випусками торців поза площини стін) у двох варіантах: без потайного зуба і з ним. Як правило, замки без зуба застосовували для складання стін з брусів (рідше – півколод). Застосовуючи півколоди, а особливо дошкоподібні пластини, вживали врубку із прихованим зубом.

Техніку складання зрубу без використання потаємного зуба називали: “в вугло”, “в вугло”, “в вуглах”, “в вугла”, “в вугли”, “в вугло простий”, “в просте вугло”, “в старий замок”. На теренах району у таких замках, як правило, використовували двосторонню прямокутну врубку: у верхній і нижній частинах вінця. Односторонні врубки, вибрані зверху чи знизу вінця, зустрічаємо дуже спорадично. Водночас респонденти рідко диференціюють назви цих варіантів врубок. Зокрема, у селі Вовча Нижня двосторонній замок називали “в два вугла”, а у селі Міговому – “в храпа”: “зарізає ту і ту, та й храпнув” (за твердженням респондентів, старі хати у цьому селі були “зарізані в храпа”³³). Замок із односторонньою прямокутною врубкою, вибраною зверху, у сусідньому Турківському районі (с. Шандровець) називали “в п'яту”³⁴. Зазначені конструктивні віріанти наріжних врубок широко відомі в Карпатах з XV ст.³⁵

Застосування у процесі спорудження стін пластин (висота яких значно перевищувала ширину) змусила будівельників використовувати складніші кутові з'єднання, оскільки в цьому випадку проста врубка

³¹ Зубрицький М. Селянські будинки в Мшанці Старосамбірського повіта... – С. 5. Щоправда, механічна переробка дерева в Карпатах має давні традиції, що пов'язано з великим попитом на пиломатеріал та масовим вивозом його за кордон. Як зазначають учені, у кожному карпатському селі було кілька лісопилок (див.: Гошко Ю. Г. Промислове будівництво // Гошко Ю. Г., Кішук Т. П., Могитич І. Р., Федька П. М. Народна архітектура Українських Карпат XV–XX ст. / АН УРСР. Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. Львів, від-ня. – Кнів, 1987. – С. 174). Окремі дослідники вважають, що у Карпатах механічна переробка дерева з'явилася раніше, ніж в інших місцевостях (див.: Brodo L. Chłopskie tartaki na Zywiecyszczynie w XVII–XVIII w. / Lud. – Wrocław, 1954. – Т. 41, cz. 1. – S. 551).

³² Могитич І. Р. Будівельна техніка... – С. 98; Радович Р. Традиційне сільське житло Підгір'я кінця XIX – початку XX ст. // Народознавчі зошити. – 1995. – № 4. – С. 222.

³³ Зап. автор 08.10.1998 р. у с. Мігово Старосамбірського р-ну Львівської обл. від Яросла Івана Степановича, 1924 р. народж.

³⁴ Зап. автор 24.06.2008 р. у с. Шандровець Турківського р-ну Львівської обл. від Криля Івана Онуфрієвича, 1926 р. народж.

³⁵ Могитич І. Р. Будівельна техніка... – С. 91.

ка не могла забезпечити надійну статичність зрубу. Тому для в'язання пластин використовували врубки з потаємним зубом (місцеві назви: “критий вугло”, “в сичі”, “в канюк”, “в пищок”³⁶). У такому замку присутній прихований зуб (“сич”, “чп”, “зуб”, “пищок”, “канюк”), який заходив у “скриньку”, вибрану у сусідньому вінці (сс. Мшанець, Тур'я, Ріп'яна, Топільниця, Велика Сушиця, Галівка та ін.)³⁷. На думку місцевого населення, замки з прихованим зубом краще тримали тепло: “чп робили – аби тепло з хати не виходило” (с. Ріп'яна)³⁸. У деяких населених пунктах такі врубки застосовували також, використовуючи стіно-матеріали іншої конфігурації, зокрема бруси та півколоди. Наприклад, респондент із села Сушиці Рикової твердить, що тут в усіх хатах (і з випуском, і без випуску торців) був зуб (він розібрав багато хат – без зуба не бачив)³⁹.

Слід зауважити, що у місцевому житлобудівництві використання замків із прихованим зубом ми зафіксували вже у будівлях початку XIX ст. (хати 1828, 1832 рр., першої половини – середини XIX ст. із с. Мшанця). Відповідно до літературних джерел та наших матеріалів, аналогічні кутові з'єднання широко побутували на заході України та на заході Полісся Білорусі⁴⁰. Зокрема, така врубка присутня в хаті початку XVIII ст. з с. Кевелева Рахівського району Закарпатської області⁴¹. Вони широко відомі у житлах середини XIX ст. на заході (хата 1863 р. із с. Желдеця Кам'яно-Бузького р-ну) та на півночі (хата 1852 р. із с. Оглядова Радехівського р-ну) рівнинної частини Львівщини. Зруб найдавнішого збереженого до сьогодні польського житла (хата 1587 р. із с. Самари Ратнівського р-ну Волинської обл.) теж складено з використанням прихованого зуба⁴². У монументальному будівництві Карпатського краю такі врубки відомі з XV ст.⁴³, а у Брестській обл. (Білорусь) – з XVI ст.⁴⁴ І. Могитич припускає, що врубки з потайними зубами застосовувалися в Карпатах уже в XIII–XIV ст.⁴⁵

³⁶ Зубрицький М. Селянські будинки в Мшанці Старосамбірського повіта. – С. 5.

³⁷ “...Будують в угла; вироблена скринька, се заглублене, пищок вистає; пищок одного дерева повинен ввійти в скриньку другого...” (див.: Зубрицький М. Селянські будинки в Мшанці Старосамбірського повіта. – С. 5).

³⁸ Зап. автор 19.06.1998 р. у с. Ріп'яна Старосамбірського р-ну Львівської обл. від Кота Миколая Петровича, 1930 р. народж.

³⁹ Зап. автором у с. Сушиця Рикова від Козакевича Степана Михайловича.

⁴⁰ Локотко А. И. Белорусское народное зодчество (середина XIX – XX в.). – Минск, 1991. – С. 123.

⁴¹ Федака П. М. Народне житло українців Закарпаття XVIII–XIX ст. ... – С. 140.

⁴² Хату перенесено до Національного музею народної архітектури в Києві (див.: Верговский С. Экспозиция “Полесье”: Путеводитель. – Киев, 1986. – С. 2).

⁴³ Могитич І. Р. Будівельна техніка... – С. 92.

⁴⁴ Сабаленка Э. Р. ЖЫЛЛЭ. Будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі // Беларуская народнае жыллэ / Э. Р. Сабаленка, У. С. Гуркоў, У. М. Іваноў, Дз. Д. Супрун; рэд. В. К. Бандарчык; АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Минск, 1973. – С. 33.

⁴⁵ Могитич І. Р. Будівельна техніка... – С. 94.

Як і в інших регіонах України⁴⁶, на Старосамбірщині зустрічаються два конструктивні варіанти такого замка: з прихованим прямим зубом⁴⁷ та прихованим навскісним зубом. Місцями респонденти вважають врубку із потаємним прямим зубом давнішою: “колись канюк був нарівно, тепер – наскісно”. Проте, відповідно до наших матеріалів, на півночі Старосамбірщини застосування навскісного прихованого зуба відоме вже у житлах першої половини – середини XIX ст. (хата із с. Библо). Правдоподібно, що його використовували й у давніших житлах, адже в монументальному будівництві Гуцульщини він відомий з початку XVII ст.⁴⁸

У новіших спорудах здебільшого застосовували замки без випуску торців (“канюки”⁴⁹): “в канюк” (сс. Недільна, Великосілля, Ріп’яна, Тур’я, Топільниця, Галівка); “в німецький замок” (сс. Бабино, Тур’я); “в теперішній замок” (с. Велика Сушиця); “в сичі” (с. Велика Лінина). У селі Ріп’яна споруди, зведені зрубною технікою з використанням такої врубки, називали “німецька будова”. У тих випадках, коли чиста врубка не мала зубка, у замок вбивали тибель (с. Велика Сушиця). У новіших хатах фіксуємо також замок відомий у науковій літературі під назвою “риб’ячий хвіст” (с. Недільна). Як зазначають учені, замки без лишку довго не знаходили поширення у сільському житловому будівництві як України, так і інших слов’янських народів⁵⁰. Коли у монументальному будівництві вони відомі з XIII ст. (у Карпатах – з XV–XVII ст.), то у житлобудівництві їх застосовують з другої половини XIX ст.⁵¹ Проте новіші матеріали дають можливість стверджувати, що у деяких регіонах України (наприклад, на півдні Житомирського Полісся) таку врубку застосовували вже у домобудівництві середини XIX ст.⁵²

Влаштуваючи кутові з’єднання, виміри проводили дерев’яним циркулем (“вугла виробляли циркулем”): с. Тур’я. Кутові врубки вибирали з таким розрахунком, щоб частина верхнього поліна дещо виступала над поверхнею нижнього, вкладеного перпендикулярно до нього. Частина поліна, що виступала, називали “зліт” (с. Ріп’яна), “скок” (с. Тур’я), “скік” (с. Галівка). Під час в’язання вінців односторонніми врубками глибину зарубки визначала висота “злету”. У разі використання двосторонніх врубок висота гнізда у

⁴⁶ Могитич І. Р. Будівельна техніка... – С. 89-94.

⁴⁷ Такі замки у монументальному будівництві гуцулів відомі з XV ст. (див.: Там само. – С. 91–92), у житлах поліщуків – з XVI ст. (хата 1587 р. із с. Самари).

⁴⁸ Могитич І. Р. Будівельна техніка... – С. 92.

⁴⁹ Місцеві жителі лексемою “канюк” іноді називають замки з потайним зубом та торцями вінців винесеними поза площини стін (замки з лишком).

⁵⁰ Могитич І. Р. Будівельна техніка... – С. 94; Сабаленка Э. Р. Жылыё. Будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі... – С. 33.

⁵¹ Могитич І. Р. Будівельна техніка... – С. 93, 95, 96.

⁵² Радович Р. Деякі специфічні риси житла та господарських будівель на Поліссі (XIX – початок XX ст.) // Полісся України: Матеріали історико-етнографічного дослідження. – Львів, 2003. – Вип. 3. У межиріччі Ужа і Тетерева. 1996. – С. 84.

верхній площині нижнього вінця та нижній верхнього дорівнювала половині висоти нижнього “злету”, а верхня врубка горішнього вінця – половині власного. Вкладаючи вінці, майстри пильно стежили, щоб не “звести злет”. Якщо таке траплялося, то у наступному дереві робили паз або вкладали на дві паралельні стіни вузьку деревину.

Відкладаючи основні вертикальні членування житла (висота житлової камери, відстань до низу вікна), будівничі користувалися устаєними параметрами. Так, за даними респондентів, відстань від долівки (верху нижньої підвалини) до вікна здебільшого коливалася в межах 0,75–0,85 м. Щоправда, у давніших (курних) хатах вона була дещо меншою – 0,6–0,7 м (сс. Грозьова, Мшанець, Велика Сушиця). Висота житлового приміщення визначалася відстанню від долівки до стелі. У курних хатах висота хати була досить значною – 2,5–3 м⁵³: “В курних хатах вікна були низько, а до повали було високо – до трох метрів, аби дим йшов вверх” (с. Недільна⁵⁴); “в курних хатах повала висока, аби дим очі не видав” (с. Тур’я⁵⁵). Наприклад, висота житлового приміщення хати 1828 р. у с. Мшанець становила 2,7 м, а хати 1860 р. у с. Либохора (сусіднього Турківського р-ну) – 3,6 м⁵⁶. У півкурних житлах, у разі відведення диму поза межі приміщення, висота житлової камери була значно меншою (2–2,2 м⁵⁷).

⁵³ “В курній хаті від трама до повали – два і пів-два шиздисеть” (зап. автор 8.10.1998 р. у с. Мігова Старосамбірського р-ну Львівської обл. від Яроша Івана Степановича, 1924 р. народж.); “В курних хатах до повали міряв тичков – два і пів метра, в нових – до повали два метри” (зап. автор 5.10.1998 р. у с. Тур’я Старосамбірського р-ну Львівської обл. від Мартича Митра Григоровича, 1912 р. народж.); “до стелі в курних хатах – два сорок-два підисеть, а зара висота хати – два пітнайціть” (зап. автор 19.06.1998 р. у с. Бабино Старосамбірського р-ну Львівської обл. від Головецького Петра, 1906 р. народж.); “Колись від землі до повали було два і пів метри” (зап. автор 20.06.1998 р. у с. Грозьова Старосамбірського р-ну Львівської обл. від Кельчовича Андрія Гнатовича, 1926 р. народж.); “Від землі до грагара – два сорок або два підисет” (зап. автор 22.06.1998 р. у с. Росохи Старосамбірського р-ну Львівської обл. від Маркевича Івана Михайловича, 1922 р. народж.).

⁵⁴ Зап. автор 17.06.1998 р. у с. Недільна Старосамбірського р-ну Львівської обл. від Піхоцького Станіслава Васильовича, 1906 р. народж.

⁵⁵ Зап. автор 5.10.1998 р. у с. Тур’я Старосамбірського р-ну Львівської обл. від Мартича Митра Григоровича, 1912 р. народж.

⁵⁶ Зберігається у Львівському музеї народної архітектури та побуту (див.: Музей народної архітектури та побуту у Львові: путівник / А. Г. Данилюк, І. Д. Красовський та ін. – Львів, 1980).

⁵⁷ “Тепер від долу півперечної підлоги до грагара – оден новий сежень (2,10–2,12 м. – Р. Р.)” (зап. автор 19.06.1998 р. у с. Ріп’яна Старосамбірського р-ну Львівської обл. від Кота Миколая Петровича, 1926 р. народж.); “До повали – два метри, так що руков діставав” (зап. автор 9.10.1998 р. у с. Вовча Нижня Старосамбірського р-ну Львівської обл. від Собіля Михайла Осиповича, 1915 р. народж.); “Від ґрунту до стелі було два метри” (зап. автор 19.06.1998 р. у с. Головецько Старосамбірського р-ну Львівської обл. від Гурчак Івана Андрійовича, 1914 р. народж.); “Від трама (підвалини. – Р. Р.) до грагара – два двайціть” (зап. автор 6.10.1998 р. у с. Галівка Старосамбірського р-ну Львівської обл. від Кіхтана Івана Васильовича, 1938 р. народж.); “До повали десь – два-два двайціть... чоловик руков дотягав до грагара” (зап. автор 4.10.1998 р. у с. Сушиця Рикова Старосамбірського р-ну Львівської обл. від Козанкевича Степана Михайловича, 1935 р. народж.).

Щоб запобігти перекосам зрубу, тут, як і на Поліссі⁵⁸ та в інших регіонах Карпат⁵⁹, суміжні вінці вкладали верхівками у протилежному напрямку (с. Тур'я). Причому товстий прикореневий край деревини зарубували у тонший край поперечної ("деревина силляла грубшим концем до тоншого": с. Бабино). Слід зазначити, що, складаючи стіни з брусів чи колод, вінці обертали найщільнішими річними кільцями назовні. Разом з тим нижні вінці завжди старалися виготовляти з якіснішого матеріалу ("у давніших хатах на долішні вінки – дерево грубше, а чим вище – тим тонше": с. Галівка). Для запобігання скручування вінців суміжні деревини додатково скріплювали кілками ("кіблювали", "брали на тиблі"). "Тиблі" ("кіблі", "киблі") виготовляли з твердих порід деревини ("твердого дерева"): у гірській частині для цієї мети здебільшого застосовували сучки ялини чи ясеневе дерево (с. Галівка), на рівнинах – дуб. У перекрої тиблям надавали прямокутної, наближеної до квадрата форми (у разі використання "ялових" сучків тиблі зберігали круглу форму: с. Галівка). Довжина останніх здебільшого дорівнювала приблизно 0,18 м. Проте траплялося, що їх робили коротшими, завдовжки 0,1 м (с. Чаплі). У суміжні дерева тиблі заходили до половини довжини (отвори у вінцях були дещо (на 0,01 м) глибшими, щоб "дерева не зависли на кіблях" (унаслідок осадки): с. Недільна. Зрідка одержуємо інформацію про використання у давніших житлах гірських сіл наскрізних тиблів (які пронизували один з вінців наскрізь, а другий – до половини). При будівництві з колод для кращого прилягання вінців у нижній площині останніх вибирали поздовжній паз ("жолобок"). Це робили за допомогою спеціальної сокири-"теслиці"⁶⁰. На Сколівщині (с. Либохора) будівлю, зведену з круглого дерева (із поздовжнім жолобом, вибраним зверху вінця), називали "хата вікотом". Наявність поздовжнього паза – явище наскрізь притаманне для зрубного будівництва півночі Полісся України (Київська⁶¹, Житомирська⁶², Рівненська⁶³ обл.). Натомість у Карпатах цей конструктивний засіб зустрічався досить епізодично. Наприклад, на Гуцульщині поздовжні пази спорадично влаштували тільки у будівлях з колод⁶⁴.

⁵⁸ Радович Р. Технологія зведення зрубу житла ... – С. 110.

⁵⁹ Могитич І. Будівельна техніка... – С. 89.

⁶⁰ Зап. автор 25.06.2008 р. у с. Велика Сушиця Старосамбірського р-ну Львівської обл. від Юрси Василя Васильовича, 1918 р. народж.

⁶¹ Радович Р. Техніка та технологія традиційного житлово-господарського будівництва на Поліссі другої половини XIX – першої половини XX ст. // Полісся України: Матеріали іст.-етногр. дослід. – Львів, 1997. – Вип. 1: Київське Полісся. – 1994. – С. 69; Радович Р. До питання технології зведення зрубу житла на Поліссі в кінці XIX – на початку XX ст. // Полісся: мова, культура, історія: матеріали міжнар. конф. – Київ, 1996. – С. 326.

⁶² Радович Р. Технологія зведення зрубу житла (XIX – початок XX ст.)... – С. 112.

⁶³ Гурков В. С., Гошко Р. Ю. Поселения // Полесье. Матеріальна культура / АН УРСР. Інститут искусствознания, фольклора и этнографии им. М. Ф. Рильского. Львов. отделение. АН БССР. Институт искусствознания, этнографии и фольклора. – Киев, 1988. – С. 302.

⁶⁴ Могитич І. Р. Будівельна техніка... – С. 89.

Щільне прилягання суміжних вінців зрубу забезпечували точним протісуванням їхніх горизонтальних площин. У тих випадках, коли дерево не було достатньо висушеним, між вінцями залишали незначні щілини "на осадку" (с. Тур'я). Останні конопатили мохом ("мшили") – за допомогою клина його набивали у щілини: сс. Недільна, Тур'я, Топільниця, Головецьке. У селах Бабині, Ріп'яній уточнюють, що "клином мшили шпари" у стінах, зложених з півколод та пластин, натомість у будівництві з брусів (як і з колод: с. Велика Сушиця) мох прокладали між вінцями. Слід зазначити, що мохом ущільнювали також кутові з'єднання (с. Ріп'яна). У будівництві використовували спеціальний вологостійкий сорт моху, який не загнивав, так званий "подушковий мох" (с. Ріп'яна): "він рожевого кольору і не гние". Цей мох збирали "по корчах, попід ялівці... згрібали і сушили" (сс. Тур'я, Головецьке, Галівка). У новіших будівлях для прокладки могли використовувати клоччя, хоча за твердженням респондентів порівняно з мохом воно значно гірше: "клоччя нездале, а мох добре держит тепло, він пружинує (він пружний. – Р. Р.):" с. Галівка.

Зовні щілини заліплювали розчином глини з половиною (до цього могли додавати конячого посліду – "кінського лайноха"): сс. Недільна, Тур'я, Топільниця, Головецьке. У селах Недільній, Галівці глину виміщували з "паздзіром" і "кізяком". Місцями (с. Велика Сушиця), крім "полови" та "коняка", до глини додавали "попіл" (порох з "гостинця"). Ці добавки, які заміщували в глині, убезпечували помазану поверхню від тріщин: "шпари мастили болотом з кінським лайнохом, щоб не тріскало" (с. Головецьке).

Усю поверхню зовнішніх стін фарбували розчином "цеглового каменя", а шви між вінцями забілювали. Для виготовлення "цеглового каменя" випалювали спеціальну "червону" глину, потім товкли її і розтирали з водою: сс. Недільна, Топільниця, Росохи, Велика Сушиця, Головецько, Галівка. З деякого часу для цієї мети стали застосовувати розтерту з водою товчену цеглу (с. Тур'я). Місцями поверхню стін промашували "киплячкою" з нафти (сс. Грозьова, Велика Сушиця). Шпари забілювали білою глиною (сс. Недільна, Ріп'яна, Топільниця) чи вапном (сс. Тур'я, Грозьова, Росохи), рідше – жовтою (с. Недільна) або "синьою" глиною (остання випалювали, терли і виміщували з водою): с. Головецько. Траплялося, що смугастим був лишень головний фасад (і один з причіпків), а тильну стіну і другий причілок мастили білою чи жовтою глиною.

Таким чином, у гірській частині Старосамбірського району (Бойківщина) житла будували винятково у зрубній техніці. Стіни зрубних жител складали з брусів, півколод та дошкоподібних пластин. Вінці по кутах в'язали врубками різних конструкцій, специфіка яких зумовлювалася переважно конфігурацією будівельного матеріалу. У давніших спорудах Старосамбірщини використовували замки з лишком (з випусками торців поза площини стін) у двох варіантах: без потайного

зуба і з ним. Як правило, замки без зуба застосовували у складанні стін з брусів. Застосовуючи півколоди, а особливо дошкоподібні пластини, вживали врубку з прихованим зубом. У новіших спорудах здебільшого застосовували замки без випуску торців (“канюки”).

Roman RADOVYCH

CHARACTERISTIC FEATURES OF THE TECHNOLOGY OF HOUSE CONSTRUCTION IN THE WESTERN BOYKO LAND

(based on the material of the Stary-Sambir District)

In the Boyko part of the Stary-Sambir District only log houses were built. The main kinds of trees used for these houses were fir-tree and spruce. Their wood is light, strong and soft, and is easy to process. Walls of log houses were made of squared timber, half logs and boards. The crowns of corners were bound with cuts of various designs, which character was mostly conditioned by the structure of building material.

Фортеця : збірник заповідника “Тустань”. –
Л.: Колір ПРО, 2012. – Кн. 2. – С. 539-560

Тетяна ГОЩІЦЬКА

ТРАДИЦІЙНА БУДІВЕЛЬНА
ОБРЯДОВІСТЬ НА СКОЛІВЩИНІ
(НА МАТЕРІАЛАХ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)

Традиційне житлово-господарське будівництво є фундаментальною галуззю традиційної культури українців, одним з етнодиференціювальних чинників, та відзначається яскравістю і різноманітністю. Українці як осіла нація з давніми землеробськими традиціями віддавна надзвичайно уважно та трепетно ставилися до власного житла та обійстя. Будівництво нового житла було однією з головних подій у житті селянина, адже йшлося не тільки про вирішення “житлового питання”, але і про творення власного “мікрокосму”, до певної міри, про новий статус у громаді. Відповідно все це не могло не знайти своє відображення в обрядово-звичаєвому комплексі. Згідно з уявленнями, від ретельності перевірки будівельного матеріалу, вибраного місця, дотримання відповідних звичаїв на всіх етапах зведення житла та при вселенні в нього залежав не лише добробут майбутніх мешканців, а й їхнє здоров'я і навіть життя. Саме цей сформований комплекс вірувань та уявлень прийнято означувати як “будівельну обрядовість”.

Цей пласт культури загалом надзвичайно архаїчний, порівняно добре він зберігся в Українських Карпатах та на суміжних територіях. Їхнє глибше дослідження особливо актуальне, оскільки навіть усередині на перший погляд монолітного і добре дослідженого масиву Бойківщини ми знаходимо локальні мікрорегіони, варті пильнішої уваги, але досліджені лише побіжно. Одним із них є Сколівщина, яка відзначається локальною специфікою в архітектурному сенсі, але досі не привертала належної уваги дослідників.

Народній архітектурі Сколівщини досі не було присвячено жодного окремого дослідження, проте побіжно вчені розглядали це питання починаючи з кінця ХІХ ст.¹ У 1980-х рр., разом із певним послабленням ідеологічного тиску на гуманітарні дисципліни та відновленням

¹ Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. – Київ, 1982. – Т. 36. – С. 68–99; Свенцицкая А. К этнографии бойков. – Петроград, 1915. – 10 с.